

Geliş Tarihi: 14 Kasım 2025
Kabul Tarihi: 25 Mart 2026

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXVI/52 (2026 Bahar/Spring), ss.37-55.

DOI: 10.18244/ctad.1823722

Araştırma Makalesi / **Research Article**

DALAMAN ÜRETME ÇİFTLİĞİ (1899-1942)*

Bayram AKÇA**

Öz

Dalaman Çiftliği, 1899 yılından itibaren Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa tarafından satın alınan arazilerle kurulmuştur. Hıdiv, bölgede yol ve demiryolu inşa ederek tarımsal ihracat odaklı bir yapı oluşturmuş; ancak yerel halkın arazilerine el koyması ve zorla çalıştırma gibi hukuk dışı eylemleri nedeniyle şikâyetlere konu olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Hükümeti çiftlik mallarına el koymuş, Cumhuriyet döneminde ise Hıdiv'in borçları nedeniyle mülkler bankalarca ipotek edilmiştir. 1935'te başlayan satın alma süreci 1940'ta tamamlanarak çiftlik devlet mülkiyetine geçmiş; ardından bataklıkların kurutulması ve modern tarım tekniklerinin uygulanmasıyla verimlilik artırılmıştır. 1942 yılında üretimde ucuz iş gücü sağlamak amacıyla bünyesinde bir tarım açık cezaevi kurulan işletme, bölgedeki yerleşimlerin Ortaca'ya nakledilmesiyle genişleyerek Türkiye'nin önemli bir modern zirai üretim merkezi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa, Dalaman Üretim Çiftliği, Türkiye Cumhuriyeti.*

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
(e-posta: abayram@mu.edu.tr), (ORCID: 0000-0001-7396-3498).

DALAMAN PRODUCTION FARM (1899-1942)

Abstract

Dalaman Farm established by the Khedive of Egypt, Abbas Hilmi Pasha II, following his initial visit in 1899. Through his representatives, the Khedive acquired extensive lands—often through extra-legal means—and modernized the estate by constructing a macadam road and a railway line to Sarsala Bay to facilitate agricultural exports. Despite these developmental efforts, his tenure was marked by the forced expropriation of local property and the unlawful conscription of labor, resulting in numerous grievances submitted to the central government. Following the outbreak of World War I, the Ottoman Government seized the farm’s assets, and during the Republican era, the property was mortgaged to national banks against the Khedive’s debts. In 1935, the Turkish Republic authorized the purchase of the estate, a process finalized in 1940, marking its transition to a state-operated enterprise. To enhance productivity and reclaim the malarial swamplands, an agricultural open prison was established on the farm in 1942 to provide labor. With the subsequent relocation of the local population to Ortaca, the Dalaman Production Farm evolved into a pivotal center for modern agribusiness, introducing advanced techniques and industrial crops such as Akala cotton to the region

Keywords: *Ottoman Empire, Khedive Abbas Hilmi Pasha II, Dalaman Production Farm, Republic of Türkiye.*

Giriş

Osmanlı Devleti’nin tarımsal ekonomiye dayalı yapısında temel üretim aracı olan toprağın mülkiyeti devletin askeri yapısına da uygun olan ve “Dirlik” denilen örgütlenmeye dayanıyordu. Bu dirlik sahipleri de işledikleri toprağın vergisi oranında devlete silahlı asker beslemişlerdir. Osmanlı toplumunda “Dirlik Sistemi” 14. ve 15. yüzyıllarda egemen toprak sistemi olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 16. yüzyıldan itibaren bu sistem bozulmaya başlamıştır. Bunun üzerine yerine “iltizam” denilen bir başka toprak sistemi getirilmiştir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren devletin başlıca gelir kaynağı kırsal alandan toplanan vergiler olmuştur. Ancak bu dönemde taşradaki sipahi ve sancak beyleri saraya karşı yükümlülüklerini yerine getirmek için köylüye baskı yapıp onlardan daha fazla vergi toplamaya başlamışlardır. 17.yüzyıldan itibaren ise eyalet ve sancak yöneticileri olan Enderun paşaları İstanbul’dan taşradaki eyalet ve sancak merkezlerine gitmeyerek yerlerine yörenin ileri gelen ailelerinden seçilen “mütesellimler”

atamaya başlamıştır. Mütesellimlerin görevleri arasında eşkıyalığın ortadan kaldırılması, halkın zulümden korunması ve vergilerin toplanması vardı. Bu mütesellimlik görevini elde eden aileler bir süre sonra görevin kendilerine kazandırdığı yetki nedeniyle bölgelerinde para ve güç sahibi olmuşlardır. Diğer taraftan 18.yüzyıldan itibaren devlet ile halk arasında asker toplanması, vergi toplanması v.b konularda aracı olan “ayanlar” da taşrada etkili olmaya başlamıştır.¹ 1739 yılından 1859 yılına kadar Menteşe Sancağı mütesellimler tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde Menteşe Sancağı’nda iki mütesellim aile öne çıkmıştır. Bunlar, Tavashoğlu Osman Ağa ailesi ve Köyceğizli Hasan Çavuş ailesi idi.²

1839 yılında Tanzimat’ın ilanı üzerine ayanlık ve mütesellimlik kaldırılmıştır. Bunların icra ettiği görevler ise “muhassal” adı verilen devlet memurlarına verilmiştir. Ancak mütesellimler ve ayanlar geleneksel haklarını 1858 yılında çıkarılan “Arazi Kanunnamesi’ne” kadar devam ettirmişlerdir. 1858 yılında çıkarılan bu kanunnamenin amaçlarından birisi de küçük çiftçi işletmelerinin kurulması olmuştur. Böylece büyük ve verimli arazilerin birkaç kişinin eline geçmesi engellenmeye çalışılmıştır. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi sonrası daha önce ayanlık ve mütesellimlik yapan ailelerin büyük çiftlikleri oluşmuştur.³

İşte Osmanlı Devleti’nde tımar sisteminin bozulması, 19. yüzyılda meydana gelen sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler ve Tanzimat döneminde toprak sisteminde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler Aydın Vilayeti’nin Menteşe Sancağı da dâhil olmak üzere tüm Osmanlı topraklarında farklı yapıda çiftliklerin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur. İşte bağlamda Aydın genelinde ayanlara, mütesellimlere ve vakıflara ait çiftlikler dışında İngilizlere, Rumlara, Levantenlere, Musevilere, Ermenilere ve Mısır Hıdivi’ne ait çiftlikler oluşmuştur.⁴

1 Ayanlık müessesesi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayânlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hânedanlıkların Kuruluşu”, *Belleten* 42, 168 (Ekim 1978): 667–724; Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Dönemindeki ‘Eşraf ve A’yan’ Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları* 3, 3 (Haziran 1982): 105-113.

2 Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1973), 471-477; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1997), 192; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 94-100. Ayrıca Tavashızâde için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Bir Ayan Ailesi: Tavashızâdeler”, *Belleten* 75, 273 (Ağustos 2011): 447-470. Hasançavuşzâdeler için bkz. Mehmet Yaşar Ertaş ve Hacer Kılıçaslan, “18. Yüzyılda Bir Âyân Ailesi: Hasançavuşzâdeler”, *Tarih Dergisi*, 83 (Ağustos 2024): 21-66.

3 Halil İnalcık, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar,” *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 17-35; Sevgi Aktüre, “19. Yüzyılda Muğla,” *Tarih İçinde Muğla*, der. İlhan Tekeli (Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları, 1993), 37-42.

4 Aysun Sarıbey Haykiran, “Aydın Vilayeti’nde Çiftlikler (1839-1918)” (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2013), 40.

1. Osmanlı Devleti Döneminde Dalaman Üretme Çiftliği

1867 yılında Osmanlı idari taksimatında yapılan değişiklik sonucu Menteşe (Muğla) Sancağı Aydın Vilayeti'ne bağlı mutasarrıflık haline getirilmiştir. Bu değişiklik sonucu Menteşe Sancağı'nın idari taksimatı, Merkez (Muğla), Bozüyük, Milas, Bodrum, Taty (Datça), Meğri (Fethiye), Tavas ve Köyceğiz şeklinde oluşmuştu. Çakallık (Dalaman) ise Köyceğiz Kazasının bir köyü durumundadır.⁵

1921 yılında Sancaklar kaldırılarak yerine Vilayet Teşkilatı'nın kurulması ile Menteşe (Muğla) Sancağı Aydın Vilayetinden ayrılarak bağımsız bir vilayet olmuştur. İşte bu durumun hemen ardından yani 1922 yılında Muğla Vilayeti'nin idari taksimatı, Merkez Kaza, Milas Kazası, Bodrum Kazası, Marmaris Kazası, Fethiye Kazası ve Köyceğiz Kazası şeklinde oluşmuştur. 1913 yılında nahiye olan (Çakallık) Dalaman Nahiyesi yine Köyceğiz Kazasının bir nahiyesi durumunda kalmıştır.⁶

İşte yukarıda Osmanlı'dan Cumhuriyete idari taksimattaki yeri belirtilen Muğla Vilayeti'ne Hıdiv Abbas Paşa'nın ilk gezisini 1899 yılında gerçekleştirmiştir.⁷

“Safa'ül bahr” adlı vapuru ile Marmaris ile Köyceğiz arasındaki Büyükkaraağaç Köyü limanına demirleyen Hıdiv, burada fırtına nedeniyle bir süre bekledikten sonra önce Köyceğiz ve Dalaman bölgelerini gezmiş sonra Fethiye'ye geçmiş ve burada da Kayaköy'ü gezdikten sonra Rodos Adası'na doğru yoluna devam etmiştir.⁸

1907 yılına geldiği zaman ise Aydın Vilayeti'nden İstanbul'da Sadarete gönderilen bir yazıda, Hıdiv adına, Mısır'dan Muğla'ya Muğlalı Hasan Çavuş ile Giritli Ahmet Efendi adında iki kişinin gelip Köyceğiz'de Mihrîşah Sultan Vakfı'ndan bir parça arazi ve orman ile Dalaman çiftliğine bağlı Akçataş, Söğüt, Kızılyurt ve Burunca çiftliklerini satın alma konusunda muhataplarıyla anlaşmaya vardıkları belirtilmiştir.⁹

5 Bayram Akça, *Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002), 26.

6 Dr. Esad, haz., *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Menteşe (Muğla) Sancağı* (Ankara: Öğüt Matbaası, 1922), 48; Serdal Soyluer, “XX.Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5, 13 (Aralık 2006): 104-110, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235708>.

7 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.ASK,153/81, Lef.1; Hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa'nın hayatı için bkz. İlhan Şahin, “Abbas Hilmi II,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 1:25-26.

8 BOA, Y.EE.KP,10/903, Lef. 2-3.

9 Mehmet Temel, “Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa'nın Menteşe Sancağı'ndaki Çiftlikleri ve Bazı Hukuk Dışı Faaliyetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 40, 1 (Temmuz 2025): 402, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4760174>.

1908 yılında ise Hıdiv, “El Mahruse” adlı yatıyla bu defa Dalaman iskelesine yanaşmıştır. Dalaman bölgesinde beğendiği yerleri alma konusunda kararlı olan Hıdiv Köyceğiz Kaymakamı’nı yatına davet etmiş ve kendisine Dalaman’daki Şevki Bey, Arnavut Cafer Efendi ve Sarraf Oğlu Andorya’nın çiftliklerini satın alma konusunda bölgedeki vekiline yetki verdiğini söylemiştir.¹⁰

1911 yılı başına kadar birçok kez Dalaman’a gelen Hıdiv bu bölgeden oldukça fazla vakıf ve miri arazi satın almıştır. Hıdiv’in satın aldığı bu çiftlik ve arazilerin isimleri ile bunların sınırları içinde kalan köylerin isimleri dönemin belgelerinde ayrıntılı olarak verilmiştir.¹¹

Hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa’nın Dalaman ve çevresinden satın aldığı çiftlik ve araziler ile bunların sınırları içindeki köyler aşağıdadır:

Söğüt Vakfı Çiftliği	Yanıksaray Köyü Dalaman Sofular Köyü Söğüt Köyü
Akçataş Vakıf Çiftliği	Çakallık Köyü Akçataş Köyü Dalaman Kıpti Köyü
Kızılyurt Vakıf Çiftliği	Kızılyurt Köyü Çürükardı Köyü İslamkerim Köyü Çerkes Ali Bey Köyü Mergenli Köyü Mergenli Perakende Köyü
Arazi-i Emiriyeden Çelen Çiftliği	Şerler Köyü Karginkürü Köyü Karaçalı Köyü
Arazi-i Emiriyeden olup Yüksekum’dan Yörük Hacı Mehmet Bey’den alınan çiftlikler	Şerler Köyü Karginkürü Köyü Kapakargın Köyü Karaçalı Köyü
Arazi-i Emiriyeden olup Mekri’de Sarraf oğlu Andorya’nın varislerinden alınan çiftlikler	Bezkese Köyü Karaçalı Köyü Gür Köyü

1911 yılı başına kadar Hıdiv II. Abbas Hilmi Paşa bu çiftlik ve arazileri satın aldıktan sonra bölgede birçok faaliyette bulunmuştur. Buna örnek olarak kendi oturmak üzere Bezkese Köyü’ne çok odalı Bağdadi bir bina yaptırmıştır. Çelen Çiftliğine sığır damı inşa ettirmiştir. Bina yaptırmak için Çakallık mevkiine taşlar getirtmiştir. Her geliş-gidişinde Sarsala ve Kille iskelelerine çıkmış ve askerlerini buralarda çalıştırmıştır. Hıdiv Dalaman’da

¹⁰ Temel, 403.

¹¹ Temel, 403-404.

olmadığı zamanlarda 12-13 kadar silahlı askeri çiftlikleri korumuştur. Hıdiv getirdiği mühendisler vasıtasıyla Dalaman Çayı'nın debisini ölçtürmüş ve bölgenin topografik haritasını çıkartmıştır. Köyceğiz'den Fethiye'ye giden telgraf hattından bir kolu Dalaman Çiftliği'ne kadar uzattırmıştır. Daha önce demirden seyyar iskele kurdurduğu Kille ve Sarsala limanlarının mülkiyetini ele geçirmek için çalışmalar yaptırmıştır. Hatta bu konuda Hıdiv, Dalaman'daki vekillerinden olan Ahmet Nusret Ağa aracılığı ile Kille Limanı'nı Köse Andon'dan satın almak istemiş ancak arazinin tapusunun denize sınırı olmaması nedeniyle bu işten vazgeçmiştir. Daha sonra da Hıdiv denize sınırı olan Sarsala Koyu'nu Larine Hanım'dan satın almıştır. Ortaca ve Dalaman'daki çiftliklerinde çalıştırmak üzere Sudan bölgesinden amale, asker, teknik eleman ve mühendis olarak olmak üzere yüzlerce insan getirmiştir. Bu iş gücü sayesinde çiftlikte susam, arpa, buğday, pamuk, mısır, narenciye ve benzeri ürünler üreterek bunları Sarsala İskelesi vasıtasıyla yurt dışına ihraç etmiştir.¹²

Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın Dalaman'da yaptığı en önemli icraatlarından birisi de Sarsala Koyu ile Çakallık'taki (Dalaman) çiftliği arasında inşa ettirdiği şose yol ile dekovil (demiryolu) hattı olmuştur. Şöyle ki 1911 yılının başlarında Hıdiv, Sarsala ve Kille koylarına birer iskele kurarak buradan Dalaman'daki çiftliğine şose yol ve dekovil getiremeye teşebbüs etmiştir. Bu durumu fark eden İzmir Liman Başkanlığı 16 Aralık 1911 tarihinde Köyceğiz-Dalyan Liman Başkanlığına bir yazı göndererek, Sarsala ve Kille koylarına Hıdiv tarafından yapılması düşünülen iskeleler ile burana Çakallık'taki çiftliğe kadar uzanacak olan şose yol ve dekovil (demiryolu) hattı için görüş sormuştur. Dalyan Liman Başkanlığı bu yazıya, Dalyan İskelesi'nin sığ olması nedeniyle vapur işletmesine uygun olmadığı, bölgede Köyceğiz'den Akdeniz'e vapur işletecek uygun bir iskelenin bulunmadığı ve bölge sahillerinde Sarsala Koyu'ndan başka büyük vapurların ve Osmanlı donanmasının yanaşabileceği bir başka koyun olmadığı bu nedenle eğer Sarsala Koyu'na bir iskelenin yapımına izin verilir ise bunun hem bölge ticaretinin gelişmesine hem de Osmanlı donanmasının uygun liman edinmesine büyük faydalar sağlayacağı, cevabını vermiştir. Ancak Hıdiv'e Sarsala Koyu'ndan Çakallık'taki çiftliğine kadar bir şose yolu ve demiryolu hattı için izin verilirken kendisinden bu yolun bölge halkına da açık olması, şose yolu, demiryolu ve iskele üzerinde hak iddia etmeyeceği ve yol ve iskele etrafındaki arazi ve ormanlar üzerinde özel hak iddiasında bulunmayacağı konusunda kendisinden teminat senedi alınması istenmiştir. Hıdiv yukarıda belirtilen konularda hükümete teminat senedi verince 1 Mayıs 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti tarafından Sarsala Koyu'na İskele

12 Temel, 407-408; Hale Soysü, *Kavimler Kapısı-1: Lazlar, Yahudiler, Sudanlılar, Asurlar, Ermeniler, Hemşinliler, Çeçen-İnguşlar, Pomaklar, Gagauzlar, Karamanlılar*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992), 54-63; 1925-1926 *Devlet Salnamesi*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1926), 856; 1927-1928 *Devlet Salnamesi*, (İstanbul: Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi, 1927/28), 1236-1237.

ve Sarsala'dan Çakallık'taki çiftliğe kadar da şose yol ve demiryolu hattı yapmasına konusunda kendisine izin vermiştir.¹³

Yukarıda belirtilen faaliyetleri yanında Hıdiv, Dalaman ve çevresinde adamları vasıtasıyla birçok kanunsuz işler de yapmıştır. Örneğin, Kızılyurt ve Mergenli gibi köylerde halkın arazi ve ormanlarını gasp etmiştir. Köylünün ziraat aletlerine el koymuştur. Askerlik çağına gelen gençleri askere göndermeyerek onları zorla çiftliklerinde çalıştırmıştır. Dağa adam kaldırmıştır. Kendisi ile ilgili mahkeme kararlarını yok saymıştır. İşte bu durum karşısında Menteşe Mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezaretine iletmek üzere Aydın Vilayetine ve Menteşe Jandarma Tabur Kumandanlığı da Aydın Vilayeti Jandarma Tabur Kumandanlığına birçok defa yazı yazarak Hıdiv'in kanunsuz işlemlerine karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda görüş sormuştur. Dâhiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne ve oradan da Menteşe Mutasarrıflığına gelen cevapta, Hıdiv'in bölgedeki kanunsuz uygulamalarını saydıktan sonra bu kanunsuzlukların mimarı olan Hıdiv'in adamalarından Emin İmam'ın görevden uzaklaştırılarak yerine güvenilir bir kişinin atanmasını, kanunlara aykırı davranan sivil ve asker kıyafetli kişilerin çiftlikten uzaklaştırılmasını ve kanunsuz hareketlerin devam etmesi durumunda köylülerin durumu mahalli idarecilere şikâyet etmeleri istenmiştir.¹⁴

Diğer taraftan 16 Temmuz 1912 tarihinde Çakallık'tan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir başka telgrafta Hıdiv'in Dalaman Çiftliği'ndeki idarecilerinin ve askerlerinin yöre halkına zulüm ettiği, mallarını haksız bir şekilde gasp ettiği ve bu konuda kendilerine yapılan uyarıları da dikkate almadıkları belirtilmiştir. Bu şikâyeti inceleyen Dâhiliye Nezareti, bölgede Hıdiv'in idarecilerinin kanunsuz hareketlerinin önüne geçmek ve halkın güvenliği teminat altına almak için Harbiye Nezareti'nin de olumlu görüşünü alarak nahiye merkezinin Çakallık olmak üzere Dalaman Nahiyesi'nin kurulması için Şura-yı Devlet'e bir yasa teklifi sunmuştur. Bu yasa teklifi 1 Kasım 1913 tarihinde Menteşe Sancağı'nın Aydın Vilayeti'nden ayrılarak bağımsız livaya dönüştüğü yasa ile birlikte kabul edilmiştir. Böylece 1 Kasım 1913 tarihinde Menteşe (Muğla) Sancağı Aydın Vilayeti'nden ayrılarak bağımsız liva ve Dalaman da Muğla Livası'nın Köyceğiz Kazası'na bağlı bir nahiye konumuna gelmiştir.¹⁵

1914 yılında Hıdiv'in Dalaman'daki çiftliğini İtalyanlara satmak istediği konusunda haberler duyulmaya başlamıştır. Bu durum üzerine Sadaret Dairesi, Tahrirat Kalem'inden Mısır Fevkalade Komiserliği Vekâlet'ine bir yazı gönderilerek konu hakkında bilgi istenmiştir. 31 Mart 1914 tarihinde Mısır'dan gelen cevapta konunun asılsız olduğu bildirilmiştir.¹⁶

13 BOA, DH. İD, 75-1/ 79, Lef. 1-6.

14 Temel, "Mısır Hıdivi," 407-414.

15 Temel, 417-418.

16 Temel, 418.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girerek seferberlik ilan etmesi üzerine Harbiye Nezareti Hıdiv'in Dalaman'da bulunan çiftliğindeki ilaç, hayvan, kereste, otomobil ve benzeri mallarına el koyarak bunların karşılığında kendisine harbiye mazbatasını vermiştir. Hıdiv'in el konulup harbiye mazbatasını verilmeyen malları için ise Nazır Şerif Paşa, Menteşe Mutasarrıflığı tarafından Hıdiv'e 38.000 lira değerinde mazbata verilmesini istemiştir.¹⁷

Hıdiv'in Harbiye Nezareti tarafından el konulan bir diğer malı ise suya gömülen 250 tonluk dubaları olmuştur. Hıdiv'in bu dubaları için nezaret 7424 lira kıymet belirlemiştir. Hıdiv bu kıymeti az bulunca konunun mahkemeye intikali gündeme gelmiş ancak daha sonra konunun arabulucular vasıtası ile çözülmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸

Dünya Savaşı başladığı zaman Osmanlı Hükümeti ile Hıdiv arasında Dalaman'daki çiftliğe ait malların Harbiye Nezareti tarafından kullanılması ile ilgili bir sözleşme yapılmıştı. Ancak savaşın ilerleyen günlerinde hükümetin bu sözleşmeye uymaması üzerine hükümet ile Hıdiv arasında sorunlar başlamıştır. 1920 yılına geldiği zaman taraflar arasındaki bu sorunlar çözülmeyince Hıdiv çok fazla maddi zarara uğradığını gerekçe göstererek sadarete bir dilekçe vermiş ve sorunun acilen çözülmesini talep etmiştir. Hıdiv'in başvurusu üzerine Sadaret 30 Mayıs 1920 tarihinde batan 250 tonluk duba ve 8 yük kamyonunun bedelinin ödenmesi için Harbiye Nezaretine ve çiftlikten el konulan malların bedelinin ödenmesi için de Dâhiliye Nezaretine birer yazı göndermiştir. Hıdiv haklarıyla ilgili sorunun acilen çözülmesini beklerken İstanbul Tekâlif-i Harbiye Komisyonu 16 Aralık 1920 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bir yazı göndererek, Tekâlif-i Harbiye Komisyonu'nun 30 Nisan 1916 tarihli kararı gereğince Hıdiv'in var olmayan malları ile ilgili herhangi bir şey yapılamayacağını ve konunun mal sahibi ile Harbiye Nezareti arasında çözülmesi gerektiğini bildirilmiştir. Bu ihtilaf devam ederken 1928 yılına kadar Dalaman'daki çiftlik Hıdiv'in uhdesinde kalmıştır. Bu tarihten sonra ise çiftlik Hıdiv'in borçlarına karşılık olarak Türkiye Cumhuriyeti döneminde İş Bankası ve Ziraat Bankası tarafından ipotek edilmiştir.¹⁹

2. Cumhuriyet Döneminde Dalaman Üretme Çiftliği

Cumhuriyet'in ilanından sonra da Dalaman Üretme Çiftliği'nin hikâyesi devam etmiştir. Nitekim, 18 Mart 1925 tarihinde Ticaret Vekâleti tarafından merkezi İstanbul'da olmak üzere Dalaman'daki çiftlik arazisini işletmek üzere 60.000 lira sermayeli Dalaman Ziraat ve Sanayi Şirketi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Ancak, bu şirket kurulduktan sonra hem İstanbul'daki hem de Dalaman'daki faaliyetleri ile ilgili fazla bilgiye ulaşılamamıştır.²⁰

17 BOA, DH.İ.UM,4-3/5-8, Lef.5.

18 BOA, BEO, 4635/347600, Lef. 5.

19 Temel, "Mısır Hıdivi," 420-421.

20 BCA, 30.18.01. 013.16.11.

30 Ocak 1935 tarihinde ise 1928 yılından beri İş Bankası ve Ziraat Bankası'nın uhdesinde bulunan Muğla Vilayeti'nin Köyceğiz Kazası'na bağlı Dalaman Nahiyesi'ndeki Dalaman Çiftliği'nin satın alınması için Vekiller Heyeti tarafından Ziraat Vekilliği'ne yetki ve tahsisat verilmiştir.²¹ Buradan da anlaşılacağı üzere, 30 Ocak 1935 tarihinde Vekiller Heyeti tarafından, Dalaman Nahiyesi sınırları içinde kalan, 8-10 bin hektar alanı kapsayan, tarıma oldukça elverişli, Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa'nın borçları karşılığı İş Bankası ve Ziraat Bankası tarafından ipotek altına alınan Hıdiv'in çiftliğinin arazisinin satın alınması için Ziraat Vekilliğine yetki ve tahsisat verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu satın alma ve devir-teslim işlemi 1940 yılına kadar devam etmiştir.

17 Şubat 1940 tarihli *Muğla'da Halk* gazetesi, "Köyceğiz Dalaman Çiftliğini Devlet İşletmesi Ziraat Kurumu satın alıyor" başlığı ile yayınlanmış ve haberin devamında "Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın Osmanlı Devleti'nden kiraladığı günden beri kullanımı çeşitli kişilerin eline geçen Köyceğiz İlçesi sınırları içinde bulunan Dalaman Çiftliği Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu tarafından 1940 yılında satın alınmıştır. Bu durum hem bölge halkı açısından hem de genel kamuoyu açısından memnuniyet oluşturmıştır" denilmiştir.²²

Böylece 1935 yılında Vekiller Heyeti tarafından Dalaman Çiftliği'nin satın alınması konusunda Ziraat Vekilliği'ne verilen yetki ve tahsisat işlemlerinin 1940 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

15 Mart 1941 tarihinde ise 1940 yılında Ziraat Vekâleti tarafından satın alınan Dalaman Çiftliği'ne Muğla Sıhhiye Müdürü, Muğla Ziraat Müdürü ve

21 Ziraat Vekilliğinden yazılan 15.01.1935 tarih ve 465/589 sayılı tezkerede; Muğla Vilayeti'nde merkezi Dalaman Nahiyesi'nin Çakallık Köyü olan ve içinde birçok akarsuyu ve köprüleri, zengin çayır ve meraları, 8-10 bin hektar ekime elverişli toprağı, zengin ormanları, birçok yerinde kullanmaya elverişli bina ve demirbaşları, çeşitli merkezleri birbirine bağlayan şose ve dekovil hatları ve içinde 2500 nüfuslu ve 442 evli 12 köyü bulunan Dalaman Çiftliğinin, alacaklı likidatörler arasında bulunan İş Bankası ve Ziraat Bankası tarafından satılacağı haber alındığı bildirilmiş ve uzun yıllar bu çiftlikte müdürlük yapan ve bugün Nazilli Pamuk Üretme Çiftliği uzmanlığında bulunan Celal Bey'in raporuna göre bu çiftliğin pamuk ve yün sanayimizin ihtiyacı olan iyi vasıflı pamukları ve merinos koyunlarını yetiştirip üretmeye çok elverişli olduğu anlaşıldığından satın alınması faydalı görüldüğü ve bu esas kabul edilir ise likidatör bankalarla görüşülerek bir mukavele ile tespit olunacak şartlar altında belirlenecek bir para karşılığında ve 2582 sayılı kanun ile 7 senede ödenmesi kabul olunan 3 milyon liradan ödenmek üzere pazarlık ile satın alınması teklif edilmiş ve Maliye Vekilliğine 28 Ocak 1935 tarih ve 72/ 1694 sayılı mütelanamede 2582 sayılı kanunla 7 senede sarf olunmak üzere Ziraat Vekilliğine 3 milyon lira tahsisat verilmesi ve bu tahsisattan çiftlikler kurulması, işletilmesi ve mütedavil sermaye ayrılması ve 1935 senesinde konulacak tahsisata mahsuben 1934 senesinden 300 bin liraya kadar avans veya kredi temini ile bu işlere sarfına izin verilmiş olduğundan faydalı olduğu bildirilen bu çiftliğin fiyatça da uygun olması şartıyla adı geçen kanunun kabul ettiği tahsisattan ve 2490 sayılı kanunun 46.maddesinin F fıkrasına göre pazarlıkla satın alınmasında bir mahzur olmadığı bildirilmiştir. Bkz. BCA, 30.18.1.2. 51.7.5.

22 "Köyceğiz Dalaman Çiftliğini Devlet İşletmesi Ziraat Kurumu satın alıyor," *Muğla'da Halk*, 17 Şubat 1940, 1.

Köyceğiz Kaymakamından oluşan bir heyet giderek burada incelemelerde bulunmuş, incelemeler sonrası bir rapor hazırlamış ve bu raporu da vekâlete göndermiştir. Bu rapora göre çiftçilik içindeki bataklık alanlarda ve sağlıksız ortamlarda yaşayan köylülerin buradan alınarak Tersakan Çayı'nın güneyindeki sırtlara yani Koz Pınar suyu yakınlarına kaldırılmasına karar verilmiştir. Rapora göre burada 200 evden oluşan bir köy kurulacak ve böylece bölgenin hem memba suyundan hem de iyi havasından istifade edilecektir. Sırtın önündeki 1.500 hektarlık alan köylüye dağıtılacaktır. Yolun sağ tarafındaki 300 hektarlık arazi de mera olarak köylünün kullanımına sunulacaktır.²³

1940 yılında Dalaman Çiftliği'nin Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna geçtikten sonra 18 Mayıs 1940 tarihinde dönemin Muğla Valisi İbrahim Ethem Akıncı bundan sonra çiftliğin geleceği ile ilgili olarak basına bir açıklama yaparak; 1 Haziran 1940 tarihinden itibaren çiftlik çalışanlarının işe başlayacağını, çiftliğe gelen bir uzmanın çiftlik hakkında bir rapor hazırlayarak bunu işletmeye sunacağını, şimdiye kadar çiftliğe 3 traktörün geldiğini ve bundan sonra Amerikan yapımı 3 traktörün daha geleceğini, yıl içinde çiftliğe 50 hektar pirinç, 100 hektar pamuk, 100 hektar narenciye, 6 hektar yonca ekileceğini ve ot ihtiyacını karşılamak için de 300 hektar çayırılık yapılacağını, çiftlikteki başıboş hayvanları zapturapt altına almak için 10 bekçi tayin edildiğini, gelecek yıl içinde çiftlikten Sarsala iskelesine giden yolun tamir edileceğini ve çiftlik içinde kalan köylülerin çiftlik dışına çıkarılarak kendilerine uygun yerlerde ucuz ve kaliteli evlerin inşa edilerek taksitle satılacağını belirtmiştir.²⁴

Diğer yandan 1941 yılının yaz aylarında Dalaman Çiftliğinde zirai amaçlı bir cezaevi kurulması gündeme gelmiştir. İşte bu amaçla Ankara'dan Adliye Vekâleti Cezaevi Umum Müfettişi ile bir başmüfettişi incelemelerde bulunmak üzere Dalaman'a gelmiştir. Burada amaç, bir taraftan işçi eksikliği nedeniyle gerekli verimin alınmadığı Dalaman Çiftliğinden mahkûmlar vasıtasıyla daha fazla ürün alınmasını sağlamak diğer taraftan da İmralı, Isparta ve Zonguldak cezaevlerinde olduğu gibi buraya gelenlerin meslek edinmelerine yardımcı olmaktır.²⁵

1941 yılının Ağustos'unun ilk haftası Dalaman'a zirai amaçlı bir cezaevi kurulması için gelen heyet incelemelerini tamamladıktan sonra Ankara'ya dönmüştür. Bu heyetin hazırladığı rapora göre, Dalaman'a açılacak olan cezaevi nahiye merkezi olan Çakallık'a 1,5 km mesafede olacağı, 1941 yılı içinde çiftliğe 12 koğuş, banyo, mutfak ve benzeri oluşan 60-70 bin liralık bir pavyon inşa edileceği ve buraya Türkiye'nin değişik yerlerinden ziraat işlerinden anlayan 400 mahkûmun gönderileceği, belirtilmiştir. İşte bu amaçla çiftlikte bir yıl boyunca kanallar açılmak suretiyle bataklıklar kurutulmuş

23 "Dalaman Çiftliği İşİ," *Muğla'da Halk*, 15 Mart 1941, 1-2.

24 "Dalaman Çiftliği," *Muğla'da Halk*, 18 Mayıs 1940, 1-2.

25 "Dalaman Çiftliğinde," *Muğla'da Halk*, 26 Temmuz 1941, 1-2.

ve böylece hem pavyonların yapılacağı yerlerde hem de mahkûmların çalıştırılacağı alanlarda hiç sivrisinek kalmamış ve böylece bölge sıtma alanı olmaktan kurtarılmıştır.²⁶

1941 yılı ağustos ayının sonunda Vekâlet tarafından Dalaman Cezaevi inşaatının ihalesi yapılmış ve 44.000 liraya bir müteahhide verilmiştir. İhalenin hemen ardından işe başlamak üzere müteahhidin mühendis ve işçileri Dalaman'a gelmişler ve inşaaata başlamışlardır. Yetkililer tarafından yapılan açıklamada, bu inşaatın bitmesinin ardından 1942 yılının ocak ayına kadar Türkiye'nin değişik yerlerinden buraya 600 kadar daha mahkûm nakledileceği belirtilmiştir.²⁷

1942 yılı ocak ayında Ziraat Vekili Muhlis Erkmen İzmirli basın mensuplarına Dalaman Çiftliği ile ilgili olarak aşağıdaki açıklamayı yaparak, "Muğla'daki Dalaman Çiftliğini bundan beş altı yıl evvel görmüştüm. Burası Devlet Ziraat İşletmesine geçeli henüz iki yıl oldu. İlk görüşüm arasında hayli fark buldum. İşletmede büyük bir ilerleyiş ve açılış gördüm. Bu başlangıç ümit vericidir. Dalaman Devlet Çiftliği yakın bir zamanda işletmesi, hayvancılığı, sütçülüğü, fidancılığı ve bazı ziraat sanatlarıyla büyük ve önemli bir çiftlik olacaktır. Orada bir ziraat okulu kurmayı tasarlamaktayız" demiştir.²⁸

Mart 1942'de Dalaman Cezaevi inşaatı tamamlandıktan sonra buranın yönetimi Muğla Cumhuriyet Başsavcılığına bağlanmıştır. Bu işlemten sonra Dalaman Cezaevi Müdürlüğüne Bursa Cumhuriyet Başsavcı Vekili tayin edilmiştir. Ardından Dalaman Cezaevindeki işlerin zamanında ve düzenli işlemesi için buraya yeni memur ve gardiyan ataması yapılmıştır. Böylece Dalaman Çiftliğinin daha iyi işlemesi ve sonuçta daha iyi ürün alınması için gerekli tüm altyapı ve idari işlemler tamamlanmıştır.²⁹

18 Mart 1942 tarihinde ise Dalaman Çiftliğinin resmi açılışı Muğla Cumhuriyet Başsavcısı, Köyceğiz Kaymakamı, CHP il ve İlçe teşkilatları, Çakallık halkı ve davetlilerin katılımı ile yapılmıştır. Burada yapılan konuşmalarda, Cumhuriyet idaresinin bulduğu bu yeni sistem ile çiftliğin eski bataklık ve burada yaşayanların da sıtma hastalığından kurtulduğu, bütün mahkûmların çiftlik işlerinde çalışarak üretici durumuna gelecekleri ve böylece Dalaman Çiftlik idaresi ile Cezaevi idaresinin ele ele vermesi sonucu çiftlikte yeni bir hayatın başlayacağı, belirtilmiştir.³⁰

5 Ekim 1942 tarihinde ise Dâhiliye Vekâleti, Muğla Vilayeti'nin Köyceğiz Kazası'na bağlı Dalaman Nahiyesi'nin Ortaca Köyü'ne nakledilerek nahiye adının Ortaca Nahiyesi olarak değiştirilmesine karar vermiştir.³¹

26 "Dalaman'da Modern Bir Zirai Cezaevi Açılıyor," *Muğla'da Halk*, 2 Ağustos 1941, 1-2.

27 "Dalaman Cezaevi," *Muğla da Halk*, 30 Ağustos 1941, 1.

28 "Dalaman Çiftliği Hakkında," *Muğla da Halk*, 10 Ocak 1942, 1.

29 "Dalaman Cezaevine," *Muğla'da Halk*, 14 Mart 1942, 1.

30 "Dalaman Devlet Çiftliğinde Açılan Cezaevinin Açılış Töreni Geçen Cumartesi Günü Çok Güzel Bir Şekilde Yapılmıştır," *Muğla'da Halk Gazetesi*, 21 Mart 1942, 1.

31 Bu konuyla ilgili kararname şöyledir: *Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumunca işletilen Köyceğiz*

Buradan hareketle 1942 yılı sonlarında Dâhiliye Vekâleti tarafından Dalaman Nahiye merkezi ile Dalaman Çiftliği sınırları içinde kalan ve sağlıklı bir ortamda yaşamlarını sürdürmeye çalışan 10 köyün Ortaca Köyü'ne nakledildiği, bu nakil işlemi sonucu hem nahiye merkezinin Muğla-Fethiye karayolu üzerinde daha ulaşılabilir bir konuma geldiği hem de köylülerin daha sağlıklı bir ortama kavuşmuş olduğu anlaşılmaktadır. Böylece çiftliğin gelecekte daha da gelişiminin önü açılmıştır.

Dalaman Çiftliği Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna geçtikten sonra bölgede hızla imar faaliyetlerine başlanmış 1942 yılında ucuz iş gücü temin etmek için Tarım Açık Cezaevi'nin kurulmasından sonra çiftlikte sanayi bitkileri, hububat, yem bitkileri ve narenciye üretimi ile küçük ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği oldukça gelişmiştir. Özellikle ABD'den "Akala pamuğunun" getirilerek çiftlikte üretime başlanmasıyla 1942 yılı itibariyle bölgede en fazla pamuk üretilen alan konumuna gelmiştir.³²

Kazası'na bağlı Dalaman Çiftliği sahası dâhilinde, öteden beri sazdan, çitten evler içerisinde gayet dağınık bir halde yaşayan ve nüfusları da toplam 2359 ve her köyün üst üste ortalama nüfusu 236 olan, Dalaman Nahiyesi'ne bağlı "Çakallık, Eskiköy, İslamkerim, Akçataş, Kapukargın, Çürükardı, Feyziye, Söğüt, Kızılyurt, Karadonlar" köylerinin, teknik çalışmalarla ıslah edilerek verimli bir hale getirilen Dalaman Devlet Çiftliği sınırları içinde bulunmaları çiftliğin gerek bugünkü ve gerekse yarınki gelişimi ve işletilmesi bakımından uygun görülmemektedir. Bu köylerin ziraat yapıkları saha çiftliğe ait olduğundan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumunca tamamen istimlak edilmiş olduğu gibi sahanın kanalları ihtiva etmesi dolayısıyla kışın rutubetli ve yağmur sularını toplamaya ve malaryaya müsait, melteme kapalı, içmeye elverişli menba sularından mahrum bir durumda oluşu bu köyler halkının arazisi, havası, suyu daha müsait bir yere yerleştirilmelerini gerektirmektedir. Bu sebeplerden bu 10 köy muhtarlıklarının ilgası ile Dalaman Nahiyesi'nin halen merkezi olan Çakallık Köyü'nden kaldırılarak Muğla-Fethiye şosesi üzerinde, nakil vasıtalarının durak mahalli olan ve kısa bir köy şosesi ile de Köyceğiz'in vapur uğrağı Dalyan İskelesi ile irtibat peyda eden ve Dalaman Çayı ile Oluklu Dere'den alacağı su ile arazileri sulanabilen, içilecek menba suları da bulunan ve kışın gidiş-geliş hiçbir engel olmayan Ortaca Köyü'ne nakil olunması ve nahiye adının Ortaca Nahiyesi'ne çevrilmesi ve yukarıda adı geçen köyler halkının da arzuları üzerine burada toplanması İdare Heyeti ve Umumi Meclisin mütalaalarına dayanarak Muğla Valiliği'nden istenilecektir. Vekâletimizce yapılan incelemelerde, Muğla Valiliği'nin isteği yerinde görülmüş ve muamelesi de 4025 sayılı kanunun "D" fıkrası hükmü ve 10/2/942 gün ve 3324 sayılı genel yazımız esaslarına uygun bulunmuş olduğundan ilişik kararname düzenlenmiştir. Bkz. BCA, 030.11.1.157.32.10.

- 32 İmdat Çatak, "Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Dalaman (1923-2003)" (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024), 121-140. Cumhuriyet döneminde ulusal tekstil sanayiinin kurulması ve desteklenmesi amacıyla ABD kökenli Akala ve Cleveland cinsi yüksek verimli pamuk tohumları getirilmiş ve ülkenin değişik bölgelerinde üretime başlanmıştır. Bkz. Nadir Yurtoglu, "Üretim ve Ticaret Bağlamında Menderes Döneminde Türkiye'de Pamuk Tarımı (1950-1960)", *Atatürk Yolu Dergisi*, 68 (Bahar 2021): 668.

Sonuç

Osmanlı toprak sisteminin bozulması üzerine Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Aydın Vilayeti'ne bağlı Menteşe Sancağı'nda da çiftlikler kurulmuştur. Bu çiftliklerden birisi de Köyceğiz Kazası'na bağlı Dalaman Nahiyesi'nde Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa tarafından kurulan çiftliktir.

Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa Muğla Sancağı'nı ilk defa 1899 yılında ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Hıdiv; Marmaris, Köyceğiz ve Fethiye kazalarını gezmiş, gezi sırasında satın alabileceği toprakları ve iskele yapabileceği koyları yerinde görmüş, daha sonraki aylarda vekilleri aracılığı ile Dalaman ve çevresinde toprak sahipleri ile irtibata geçerek bazen gönüllülük esasına dayanarak bazen de zorla toprak satın almış, bu zor kullanma nedeniyle zaman zaman köylüler Hıdiv'i yerel makamlara ve İstanbul Hükümetine şikâyet etmiştir. Ancak bu şikâyetler çoğu zaman ya dikkate alınmamış ya da gereği yapılmamıştır. Sonuçta Dalaman ve çevresindeki köylüler, Hıdiv orada bulunduğu süre içinde hep mağdur edilmiştir.

Hıdiv, Dalaman Çiftliği'ni edindikten sonra vekilleri aracılığı ile bir taraftan çiftliği, binalar yaparak, kanallar açarak ve telgraf hattı kurarak mamur hale getirmeye çalışmış ve diğer taraftan da çiftlik ile Sarsala Koyu arasına bir şose yol ile bir demiryolu hattı yaptırarak dış dünyaya açık hale getirmeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Hükümeti bu yollar ve iskele yapılırken bazı şartlar karşılığında öne sürmüştür. Bunlar kısaca Hıdiv'in yolları şahsileştirmemesi ve etrafındaki arazi ve ormanlara el koymaması şeklindedir.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Hükümeti harbiye mazbatasını karşılığı Hıdiv'in Dalaman Çiftliği'ndeki mallara da el koymuştur. Bunların bir kısmının bedelleri hükümet tarafından ödenmiş bir kısmının ise ödenmemiştir. Ödenmeyen malların bedeli için Osmanlı Hükümeti ile Hıdiv arasında uzlaşma yoluna gidilmiştir. Ancak daha sonraki günlerde Hıdiv'in bankalara olan borcu karşılığı İş Bankası ile Ziraat Bankası Dalaman Çiftliği'ni ipotek etmiştir. Bu durum 1935 yılına kadar devam etmiştir. 1935 yılında Vekiller Heyeti Ziraat Vekilliğine çiftliği satın alması konusunda yetki ve bütçe vermiştir. Ancak bu satın alma işlemi 1940 yılında gerçekleşmiştir.

Dalaman Çiftliği Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna geçtikten sonra hızla imar faaliyetlerine başlanmış ve önce bataklıklar kurutulmuş, sonra çiftlik içinde sağlıksız ortamda kalan köylüler buradan çıkarılarak Ortaca ve Dalaman'ın kenar semtlerine iskân edilmiş ve daha sonra da 1942 yılında ucuz iş gücü temin etmek için Tarım Açık Cezaevi kurulmuştur. Bu cezaevinin kurulmasından sonra çiftlikte sanayi bitkileri, hububat, yem bitkileri ve narenciye üretimi ile küçük ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği oldukça gelişmiştir. Özellikle çiftliğin yönetimin devlet üretme çiftliğine geçmesinden sonra 1940'lı yıllarda ABD'den "Akala pamuğunun" getirilerek çiftlikte üretime başlanmasıyla 1942 yılı itibarıyla bölgede en fazla pamuk üretilen alan konumuna gelmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Y.PRK.ASK, 153/81, Lef.1.

BOA, DH.İ.UM, 4-3/5-8, Lef.5.

BOA, BEO, 4635/347600, Lef. 5.

BOA, DH. İD, 75-1/ 79, Lef. 1-6.

BOA, Y.EE.KP, 10/903, Lef. 2-3.

B. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.01. 013.16.11.

BCA, 30.18.1.2. 51.7.5.

BCA, 030.11.1.157.32.10.

II. Resmî Yayınlar

1925-1926 Devlet Salnamesi. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1926.

1927-1928 Devlet Salnamesi. İstanbul: Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi, 1927/28.

III. Araştırma Eserler

Akça, Bayram, *Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2002.

Aktüre, Sevgi. “19. Yüzyılda Muğla.” *Tarih İçinde Muğla*. Derleyen. İlhan Tekeli, 34-84. Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları, 1993.

- Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1973.
- Çatak, İmdat. “Sosyal, siyasal ve ekonomik yönüyle Dalaman (1923-2003).” Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024.
- Dr. Esad, haz., *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Menteşe (Muğla Sancağı)*. Ankara: Öğüt Matbaası, 1922.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- İnalcık, Halil. “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar.” *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Editör Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, 17-35. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Sarıbey Haykıran, Aysun. “Aydın Vilayeti'nde çiftlikler (1839-1918).” Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2013.
- Soysü, Hale, *Kavimler Kapısı-1: Lazlar, Yahudiler, Sudanlılar, Asurlar, Ermeniler, Hemşinliler, Çeçen-İnguşlar, Pomaklar, Gagauzlar, Karamanlılar*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992.
- Şahin, İlhan. “Abbas Hilmi II.” *DİA*, 1:25-26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1997.

IV. Süreli Yayınlar

- “Dalaman Cezaevi.” *Muğla'da Halk*, 30 Ağustos 1941.
- “Dalaman Cezaevine.” *Muğla'da Halk*, 14 Mart 1942.
- “Dalaman Çiftliği Hakkında.” *Muğla'da Halk*, 10 Ocak 1942.
- “Dalaman Çiftliği İşİ.” *Muğla'da Halk*, 15 Mart 1941.
- “Dalaman Çiftliği.” *Muğla'da Halk*, 18 Mayıs 1940.
- “Dalaman Çiftliğinde.” *Muğla'da Halk*, 26 Temmuz 1941.
- “Dalaman Devlet Çiftliğinde Açılan Cezaevinin Açılış Töreni Geçen Cumartesi Günü Çok Güzel Bir Şekilde Yapılmıştır.” *Muğla'da Halk*, 21 Mart 1942.
- “Dalaman'da Modern Bir Zirai Cezaevi Açılıyor.” *Muğla'da Halk*, 2 Ağustos 1941.
- “Köyceğiz Dalaman Çiftliğini Devlet İşletmesi Ziraat Kurumu satın alıyor.” *Muğla'da Halk*, 17 Şubat 1940.

V. Makaleler

- Ergenç, Özer, “Osmanlı Klasik Dönemindeki ‘Eşraf ve A’yan’ Üzerine Bazı Bilgiler.” *Osmanlı Araştırmaları* 3, 3 (Haziran 1982): 105-113. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/112794>.
- Ertaş, Mehmet Yaşar ve Kılıçaslan, Hacer. “18. Yüzyılda Bir Âyân Ailesi: Hasançavuşzâdeler.” *Tarih Dergisi* 83, (Ağustos 2024): 21-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3810492>.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Bir Ayan Ailesi: Tavaslızadeler.” *Belleten* 75, 273 (Ağustos 2011): 447-470. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1268967>.
- Özkaya, Yücel, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayânlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hânedanlıkların Kuruluşu.” *Belleten* 42, 168 (Ekim 1978): 667–724. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2597946>.
- Soyluer, Serdal, “XX.Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı’nın İdari ve Nüfus Yapısı.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5, 13 (Aralık 2006): 109-135. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235708>.
- Temel, Mehmet, “Mısır Hıdivi II. Abbas Hilmi Paşa’nın Menteşe Sancağı’ndaki Çiftlikleri ve Bazı Hukuk Dışı Faaliyetleri.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 40, 1 (Temmuz 2025): 397-426. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4760174>.
- Yurtoğlu, Nadir, “Üretim ve Ticaret Bağlamında Menderes Döneminde Türkiye’de Pamuk Tarımı (1950-1960).” *Atatürk Yolu Dergisi*, 68 (Bahar 2021): 663-702.

Extended Abstract

In the Ottoman Empire, the economy was fundamentally based on agriculture, and the ownership of land -the foundation of agricultural production- was tied to the military structure of the state through an organization known as the “dirlik” (fiefdom) system. Following the deterioration of the Dirlik system from the 16th century onwards, the “iltizam” (tax farming) system was introduced in its place. Beginning in the 17th century, the Ottoman State began to delegate provincial administration and tax collection to administrators known as “mütesellims” (tax collectors/deputy governors) and “ayans” (local notables). During this period, mütesellims such as Köyceğizli Hasan Çavuş also emerged in the Menteşe Sanjak.

With the proclamation of the Edict of Gülhane in 1839, the institutions of *Ayanlık* and *Mütesellimlik* in the provinces were abolished, and state officials called “muhasşals” began to be appointed in their place. In 1858, the Ottoman State issued the Land Code (*Arazi Kanunnamesi*), which paved the way for the establishment of small family farms in the provinces. The Khedive Abbas farm, located in the Dalaman sub-district (*nahiye*) of the Köyceğiz district (*kaza*) in the Muğla Province (*vilayet*), is one such farm.

The Khedive of Egypt, Abbas Hilmi Pasha, first came to the Köyceğiz district in the Muğla Province in 1899. During this visit, Khedive Abbas Pasha toured the region, hunted, and explored potential lands to purchase. Starting in 1907, Khedive Abbas Pasha began to purchase farms and forests in the Köyceğiz and Dalaman regions through his agents in the area. Some of these farms included the Söğüt Foundation Farm, the Akçataş Foundation Farm, and the Kızılyurt Foundation Farm, among others. Returning to the Dalaman sub-district of the Köyceğiz Kaza in 1908, Khedive Abbas Pasha expanded his lands by purchasing new farms in the region.

Beginning in 1911, Khedive Abbas Pasha initiated development activities on the lands he had purchased. In this context, he commissioned the digging of canals in the region, constructed a railway and a macadam road between Sarsala Bay and the Dalaman Farm, brought agricultural laborers from Sudan and engineers and technical staff from Egypt, installed a telegraph line, had the flow rate of the Dalaman River measured, and imported equipment and machinery, such as trucks and tractors, for use on the farm.

However, it was observed that Khedive Abbas Pasha also engaged in (or perpetrated) many unlawful activities while carrying out these works. These actions included the forcible seizure (or expropriation) of villagers' lands, deforestation, non-payment to the villagers, and preventing local youth from fulfilling their military service. The local populace filed numerous complaints against Khedive Abbas Pasha with both local administrators and the Istanbul Government regarding these issues. However, these complaints yielded no results for the local inhabitants.

In 1914, upon the outbreak of World War I and the Ottoman Empire's entry into the war, the Istanbul Government confiscated the goods on Khedive Abbas Pasha's Dalaman farm, on the condition that payment would be made later. These goods included trucks, tractors, medicine, livestock, timber, barges, and other items. While the Istanbul Government paid for some of these goods in subsequent years, a portion of them was never compensated.

After the proclamation of the Republic of Türkiye, the Dalaman Farm remained under the possession (or charge) of Khedive Abbas Pasha until 1928. In 1928, however, the Dalaman Farm was mortgaged by Ziraat Bank and İş Bank against the debts Khedive Abbas Pasha owed to these two banks. By 1935, the Council of Ministers (*İcra Vekilleri Heyeti*) granted the Ministry of Agriculture (*Ziraat Vekilliği*) the authority and appropriation to purchase Khedive Abbas Pasha's Dalaman Farm. The acquisition and transfer procedures of the Dalaman Farm to the Ministry of Agriculture were finalized in 1940. In 1940, the *Muğla'da Halk Gazetesi* (People's Newspaper in Muğla), published in the Muğla Province, reported the transfer of the Dalaman Farm to the Ministry of Agriculture, stating that this development was met with public approval.

Following the farm's transfer to the Ministry of Agriculture in 1940, the Muğla Governorship dispatched a delegation -consisting of the Muğla Governor, the Muğla Director of Health, the Muğla Director of Agriculture, and the Köyceğiz District Governor- to the Dalaman Farm. This delegation was tasked with preparing a report on the reclamation work required at the farm. This report included recommendations such as draining the swamps by opening canals and relocating the villages situated within the farm. Also in 1940, the Governor of Muğla visited the Dalaman Farm to inspect the site and provided detailed information to the press regarding the work to be done.

By 1942, the establishment of an agricultural prison on the Dalaman Farm was brought onto the agenda. The primary objective was to meet the farm's urgent need for skilled labor by transferring prisoners from other locations, such as Isparta and Zonguldak. In 1941, a tender was issued for the construction of the Dalaman Prison, and the contract was awarded to a firm. The firm immediately began construction, completing the Dalaman Prison

in 1942 and handing it over to the Ministry (*Vekâlet*). On March 18, 1942, the Dalaman Prison was inaugurated with a ceremony attended by the Muğla Chief Public Prosecutor, the Köyceğiz District Governor, and representatives of the CHF (Republican People's Party) organizations.

By the Council of Ministers' decision dated October 5, 1942, it was decreed that the center of the Dalaman sub-district be relocated to Ortaca and its name be changed to Ortaca sub-district. By the same decree, it was also resolved that ten villages, whose inhabitants were living in unhealthy conditions within the Dalaman Farm, be transferred within the borders of Ortaca. Consequently, a more suitable environment was created for the residents of these ten villages to lead healthier lives.

After the Dalaman Production Farm was transferred to the State Agricultural Enterprises Institution (*Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu*), development activities in the region accelerated. Following the establishment of the Agricultural Open Prison in 1942 -founded to secure cheap labor- the farm saw significant development in the cultivation of industrial crops, cereals, fodder crops, and citrus, as well as in livestock breeding (both small and large).

The section of this study concerning the Ottoman period has been established by utilizing documents from the Presidency of the State Archives, Ottoman Archives; the section concerning the Republican period has drawn upon documents from the Presidency of the State Archives, Republican Archives. In addition to these primary sources, a comprehensive understanding of the subject was pursued by extensively using relevant books, articles, conference papers, and particularly news reports from the *Muğla'da Halk Gazetesi* which was published in Muğla during that period.